

Ivana Šircová

Spontánní aktivity dětí v přírodě a předškolní výchova

(posudek oponenta disertační práce)

Posudek oponenta bude mít charakter „komentářů vznikajících na základě průběžného čtení disertační práce“.

Kol. Šircová dosvědčuje vzdělání historika (přesněji: historičky). Její text je velmi strukturovaný (vzato kvalitativně i kvantitativně), což je nesporným kladem. Současně ale obsahuje velké množství informací různého typu, což je jistě též kladem, byť místy ne... (i s ohledem na značný rozsah práce, který – kdyby se zbavil některých nadbytečných partií – by mohl být ke čtenáři ‘přátelštější’...).

Nicméně celkově chci hned na samém začátku svých komentářů prohlásit, že práci akceptuji jako práci doktorskou disertační.

Kromě toho předesílám, že už z názvu mé přechodné funkce ve vztahu k této práci vyplývá, že mám oponovat. I vzhledem k velkému rozsahu práce se tedy mé komentáře budou vztahovat tomu, co v práci považuji za diskutabilní či problematické atd. Ostatní, nekomentované části textu akceptuji, příp. chválím. Nebylo by tedy na místě vnímati můj posudek jako odsudek či se jím trápit jinak, než jako (doufejme) intelektuální výzvu.

Autorka může při reagování hovořit o čemkoliv, co posudek obsahuje. Místa, která v diskusi doporučuji nevynechat já, coby oponent, označuji !!.

Brzy po začátku čtení jsem si definoval dva problémy:

1. Práci řídí jedenáct (!) otázek.¹ Je tu tedy evidentní riziko, že některé tzv. „spadnou pod stůl“ a nebudou řešeny. A navíc – je tu otázka jisté konsistence výzkumného zaměření disertace. Proverbium „Mnoho psů, zajícova smrt“ platí, jak jsem si povšiml, nezřídka právě pro práce hýřící v úvodu mnoha cíli a otázkami.

Později jsem se ale dobral řešení problému číslo jedna: Kol. Šircová skutečně nakonec odpověděla na všechny otázky. To je v pořádku. Byť na některé s použitím dotazníkového šetření, u kterého ale vskutku není jasné, zda podává spolehlivou zprávu o jednání lidí (zejména, když vypovídají o svém vlastním jednání...). Ale budiž...

2. Za problém považuji, že autorka se de facto neopřela o žádný koncept toho, co je spontánní aktivita. Resp. nepracovala ani s vymezeními, která by mohla být užitečná a která existují (různé koncepce aktivity, otázka spontaneity etc.) Klíčová proměnná první otázky výzkumu (též otázek dalších) tedy zůstává poněkud nejasná...

... a to i přes to, že cílem práce (na s. 11) „je odhalit a prozkoumat obsah fenoménu dětské spontánní aktivity při činnostech v přírodě...“ a zdá se tedy, že autorka se teoretický koncept jevu „spontánní aktivita dítěte“ chystá teprve vytvořit...

Pojďme nyní k ‘chronologickému’ čtení:

---

¹ s. 12 – **Jak se projevuje spontánní aktivita dítěte při pobytu v přírodě?** Jak ji lze charakterizovat, definovat z pohledu učitele? Jaký význam může mít pro osobnostní a sociální rozvoj dítěte? Jak lze fenomén spontánní dětské aktivity vztáhnout ke vzdělávacím oblastem RVP PV? Dává pedagog dětem mateřské školy při činnostech v přírodě prostor pro spontánní aktivitu? Jak tento fenomén využívá? Jak na spontánní aktivitu reaguje? Dokáže na ni navazovat? Jakým způsobem ji reflektuje? Využívá tuto reflexi pro pedagogické cíle? A v jakých oblastech?

s. 10 (i 11) – Pozor na přesnost! Dokument se nenazývá „Rámcově vzdělávací program pro předškolní vzdělávání...“! Kdyby se takto nazýval, šlo by patrně o úplně jiný typ dokumentu...

- Práce obsahuje, jak náleží, přehled stavu vědění o tématice. Základní teoretická východiska jsou obsáhlá a vykazují jasný ‘environmentalistický’ akcent. Ocenil bych ještě ovšem i jistý větší zřetel i k ‘behaviorálním’ vědám (viz i zřetel k tématice chování u Liedloffové...).

Tedy – řekněme: ocenil bych v této části i funkční teoretické výklady týkající se podstaty lidské aktivity vůbec (viz můj problém č. 2 výše). Behaviorální nauky mají, věru, k tématu aktivity co říci. Neboť (ovšem záleží na pojetí aktivity!!) ta se zhusta projevuje právě chováním...

Pojem „aktivita“ (i přes subkapitulu 2.6.4 Dětská spontánní aktivita) není – podle mého úsudku – náležitě dotážen.

- A při té příležitosti bych ocenil i výklad pojmu spontaneita ... chápu, že „to“ není zcela jednoduché. Ale jde o klíčovou proměnnou v autorčině práci...

Práce s těmito pojmy např. na str. 86 je jen letmá.

Rovněž výklad o spontaneitě tu stojí na velmi minimalizovaných základnách.

!! Definice spontaneity pouze ‘přes’ Fromma je skutečně málo... A proč zrovna Fromm?

- s. 104n. – Pokud správně rozumím výkladu o rizicích, pak bych zřejmě ocenil shrnutí, že souhrnným rizikem při práci s očekávanými výstupy jsou – stručně řečeno – učitelky...

- Vnitřní logika výstavby textu je až doposud zcela zřetelná, to cením.

- Přicházíme k empirické části. Zde nalézáme zmíněnou sérii otázek, které stály již v úvodu textu. Samozřejmě, kladení výzkumných otázek považujeme za korektní obecně, tedy i v této práci. Porovnával jsem formulace cílů práce² s výzkumnými otázkami. Škoda, že autorka již zde jasněji nerozlišila, kde bude zkoumat skutečné podstaty jevů (pozorování spontánních aktivit) a kde bude zkoumat názory na práci se spontánní aktivitou, resp. kde bude sledovat ‘teoretické’ možnosti prolnutí např. výstupů v dokumentaci a spontánních aktivit. Myslím, že se jedná o odlišné výzkumné segmenty.

- s. 127-8 – Jisté tápaní mi způsobuje i následující série otázek. Chápu, že při formulaci hlavních otázek se rodí i otázky další, ale začátek empirické části tímto začíná být jakýmsi rozsáhlým komplexem otázek (vč. otázek typu „Jací jsme učitelé?“), u nichž není z textu vždy zcela jasné, zda na ně skutečně budou hledány odpovědi...

!! - Prosim, aby autorka v rozpravě vysvětlila, kde a jak se konkrétně (!) v jejím výzkumu objevují/promítají tato východiska: fenomenologie, transcendentalismus?

- s. 128 – „Pro vytváření modelů jednání je důležité dodržení postulátu subjektivní interpretace.“ ... Ke své újmě musím říci, že nerozumím zcela přesně, co věta vyjadřuje...

---

² Cílem práce je odhalit a **prozkoumat obsah fenoménu dětské spontánní aktivity při činnostech v přírodě**, sestavit inventář jeho projevů. Dalším cílem je definovat spontánní aktivitu dítěte z pohledu pedagoga a zarámovat tento jev do kontextu osobnostního a sociálního rozvoje a pěti vzdělávacích oblastí v Rámcově vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání, dále jen RVP PV. S tím souvisí i následující cíl práce – upozornit na fenomén spontánní aktivity a jeho možnosti využití pedagogem při činnostech mateřské školy v přírodě. Přitom je možno zhodnotit podmínky, které nabízí RVP PV pro mateřské školy.

- Celkově bych u kapitoly 3.2 ocenil konkretizaci, která by textu dala větší smysl. Text je založen na tom, co (částečně) charakterizuje různé přístupy k poznávání (interakcionismus, konstruktivismus apod.). Ocenil bych tedy onu konkretizaci, zřejmě opět především prostřednictvím odkazů na to, kde se v dalším textu s tím, co stojí psáno zde (3.2), skutečně pracuje – tedy ‘jak to funguje v autorčině práci’. Konstrukty, které tu čtu jsou jako úvod k empirické části opravdu značně abstraktní.

!! Mohla by tedy autorka shrnout konsistentně základní paradigma přístupu právě k tomuto jejímu výzkumu tak, aby bylo definováno ze své vlastní podstaty (svou vlastní podstatou) a nikoliv tím, co může nabídnout ten či onen obecný přístup?

- s. 134-135 – „Projekt výzkumu“ ... přináší definici – byť i implicitní – řady cílových formulací. Nikterak tu není ale vymezen jejich vztah k výzkumným otázkám v části 3.1 ...
!! Proč tu tato část vůbec je?

!! - s.138 – Co se míní „záměrnou fokusovaností“?

- s.144 – ... nu, pokud správně rozumím klasifikaci (a rovněž na základě níže empirického zobecnění vlastní zkušenosti), pak bych „žmoulání a čichání“ zařadil spíše mezi činnosti založené na smyslovém vnímání...

!! - s. 144 – Nicméně, prosím o konkrétní vymezení toho, co autorka míní kategoriemi „osobností a sociální“.
Pozorování berušek, křesání kamenem či hloubení jámy se mi nejeví jako činnosti rozvíjející osobnostní vlastnosti či sociální dovednosti. Řekněme že jistou blízkost těmto tématům, resp. potenciál práce s některými z nich, vykazuje smrt motýla, ale jinak se jedná např. o činnosti ‘elementárně polytechnické’ nebo tělocvičné...

!! - s.145 – Proč byly vybrány předložené případy/situace jako ‘typické’? Resp. – Co to znamená, že jsou typické? Proč mají být považovány za typické?

!! A kde se vzaly kategorie objevování přírody; pohybové činnosti; fantazijní hry; dobrodružných hry; vnímání krásy přírody?

!! – Prosím, aby autorka sdělila, která výzkumná otázka je zkoumána/naplňována textem sub. 3.4.1.

- s. 166 – U vyhodnocení bych jako jinak nezainteresovaný čtenář ocenil jasné formulace typu: „Nyní vyhodnocuji tuto ... položku dotazníku.“ Z vlastního textu není snadno rekonstruovatelné, jak položky zněly.

!! - s. 176 – A kolik rozhovorů bylo provedeno? Pokud – v daném kontextu tématu i metodologie výzkumu – pouze jeden, pak jsou zjištění skutečně marginální...

- Část 3.7.1 – resp. shrnutí na str. 182 – A tedy...? Rozumím podstatě onoho přiřazování, zřejmě ale nerozumím jeho smyslu...

- ... takže pokud dobře rozumím poselství částí 3.7.1 a 3.7.2 (jimž se nijak nebráním!) , pak zní, že spontánní aktivita vlastně naplňuje požadavky RVP či postuláty OSV ... a tedy...? Je vlastně nejvýhodnější nechat děti vesele pobíhat po pažitu, neboť cíle tím budou naplněny samy sebou...?

- s. 189 – Ne nepodstatné!: Jen jaksi ‘mimočodem’ se tu objevuje téma edukačního využití reflexe spontánních aktivit. Avšak zpracování tématu reflexe je letmé, ačkoliv reflexe běžně nastávajícího dění je – operujeme-li v kontextu OSV!! – přímo jednou z forem implementace.

(A navíc – otevírá se tu zajímavé téma, jak je to s ‘reflexí vlastní spontánnosti’ (není taková reflexe spontánních aktivit potenciální ‘smrtí’ spontaneity... etc. – ale vzhledem ke stávající obšírnosti textu jsem rád, že se autorka do těchto úvah nepustila a nenabádám ji k tomu ani teď.)

Přesnost...: Dovoluji si jen upozornit, že ve vztahu k OSV nejsou v českém kurikulu formulovány kompetence (pouze tématické okruhy, témata a očekávané výstupy (jak z dílny nejprve Odyssey tak posléze ze spojené dílny VÚP a mé vlastní).

!! - Jen otázka ke kapitole 3.7.5: Jaký je tedy smysl této kapitoly v textu disertace?

- Část 3.7.6 – Jako čtenář nabývám dojmu, že autorka pozapomněla, že celá část 3.7. se týká (sice kontextové, ale především:) interpretace výsledků výzkumu. Pokud správně čtu, část 3.7.6 ale neobsahuje interpretaci výsledků výzkumu, nýbrž úvahu vztaženou zřejmě k vlastní autorčině obecné zkušenosti a k textům E. Opravilové a J. Langmajera. K výzkumu se vrací teprve část „Shrnutí“ na s. 209.

- Přejít k části 3.8 o reflexi – ocenil bych nějaký takřčený ‘oslí můstek’, který by mi sdělil proč právě teď právě toto téma, jaký je vztah tohoto tématu ke kterému z cílů, zda se ještě nacházíme v oblasti empirického šetření atd.

- s. 211: Dovoluji si jen upozornit, že ono „vyjádření jinak“, pokud už ho hodláme využít jako edukační instrument, mělo by být řízeno cílem toho, co chci reflexí dosáhnout. Z didaktického hlediska bych tedy ocenil, kdyby ona možná „jiná vyjádření“ byla prezentována v textu na těchto stranách v souvislosti s tím, jaký cíl (tedy jakou změnu v osobnosti žáka? rozvoj jaké dovednosti? postoje? atd.) chce učitelka reflexí sledovat. Při této podobě textu na stranách 211-214 lze nabýt dojmu, že reflexe je náhodná reakce jiného typu, než je reakce „zákaz“.

- s. 215 – Odpovědi na výzkumné otázky! Za ocenění hodné považuji, že autorka neztratila ze zřetel na začátku práce uvedenou (a na začátku empirické části zopakovanou) sérii otázek pro výzkum. Může to vypadat banálně, ale banální toto udržení se u věci není (jak mi říká moje praxe s různými školními pracemi).

!! - s. 222 – Otázka po pocitech učitelky však předtím položena nebyla. Zde se ale bez komentáře objevuje Tato otázka se ‘nečekaně’ vyskytla již na str. 171, ale nebyla nikde v textu nijak deklarována jako jedna z otázek výzkumných...

- Kapitola Diskuse tu je zcela na místě. Problém – jako čtenář – ale vidím v tom, že autorka mi u jednotlivých ‘porovnání’ nenabízí jasnou a přehlednou juxtapozici (což jest řádný krok při využití komparativního postupu) toho, co z výsledků svého výzkumu bude srovnávat právě ve vztahu k lesním školkám či textům jiných autorek.

Celkově shrnuto: Práce obstojí jako práce disertační. Deficity v teoretické části, resp. při definici klíčových proměnných (a místy též ne úplná srozumitelnost některých vědeckých /či vědecký ráz práce majících zvýraznění?/ částí textu) jsou kompenzovány empirickým šetřením. Za nejhodnotnější považuji především výsledky pozorování. V tom je – dle mého

úsudku – báze práce. Báze, která umožňuje další úvahu, jak (ale též nakolik) spontánní aktivity využít edukačně. Oceňuji i širí záběr, jíž se autorka zvládla věnovat od počátečních vymezení až po závěry, byť nikterak neodstupuji od svého mínění, že „někde o něco méně mohlo být jinde o něco více“.

Práci doporučuji k obhajobě a pokud tato proběhne úspěšně, doporučuji též udělení titulu Ph.D.

Blatečky, 2.2.2012

Josef Valenta